

BERGUR RØNNE MOBERG

EN ANDEN FORTÆLLING OM RIGSFÆLLESSKABET

Lektor ved Københavns Universitet Bergur Rønne Moberg, beskriver Rigsfællesskabet mellem Færøerne og Danmark som et værdifællesskab, der har kulturen som bærende søjle. Den ny tilstand mellem Færøerne og Danmark betyder også en ny position både politisk og kulturelt, hvor gamle hierarkier, fjendebilleder, postimperial arrogance og post-kolonial offertænkning ikke længere er legitime positioner i udviklingen af en ny føderal ordning. Her er det kulturelle fællesskab i stedet drivkraften.

Den 650-årige union mellem Danmark og Færøerne befinder sig i dag i en overgangstilstand og peger ifølge historikere frem imod en konsensus om en føderal ordning. Rigsfællesskabet mellem Færøerne og Danmark er imidlertid ikke blot en politisk-juridisk konstruktion og realitet, men også et kulturfællesskab. Dette fællesskab har dybe rødder især i Tórshavn, hvor der i mange hundrede år var et lille København med en dansk og senere en dansk-færøsk borgerskabskultur. Dette er en for længst svunden epoke, en dansk indflydelse har fået varig betydning for færøsk kultur og har bidraget afgørende til at udvikle den færøske nation og til at gøre moderne færøsk kultur til et selvstændigt felt. Moderne færøsk kultur er først i de senere årtier ved at træde ud af skyggerne af de dominerende politiske, juridiske og samfundsøkonomiske fortællinger om Færøerne, og det skyldes i høj grad kunstneriske fortolkninger af kulturmøder mellem færøsk og dansk, som har modnet og udvidet færøsk kultur. At være opdateret på Rigsfællesskabet mellem Færøerne og Danmark betyder i høj grad at være opdateret på kulturens styrkede position i dette fællesskab. Færøsk kunst har længe været uafhængig, men det er nyt at kulturen i bred forstand har selvstændiggjort sig som felt. Den gør derfor krav på at blive set som noget andet end en underafdeling af andre – politiske, samfundsmæssige – forhold mellem Færøerne og Danmark.

Artiklen beskriver, hvordan dette kulturmøde først i de senere årtier for alvor er blevet erkendt som et værdifællesskab og er blevet en del af moderne færøsk identitetsforvaltning. Hovedfokus er på, hvordan dette kulturmøde og konsekvenserne af det har artet sig i det færøske, hvor det også har haft sine mest markante udtryk. Vi ser nærmere på, hvordan denne udvikling kan spores, dels i moderniseringen af færøsk-dansk historiografi fra en indadvendt nationalistisk præget historieskrivning i både dansk og færøsk regi til en moderne viden-

skabeligt orienteret historieskrivning, dels i anerkendelsen af danskskrivende færøske forfattere som en fuldgyltig del af færøsk kultur herunder inklusionen af dem i både færøsk og dansk litteraturhistorie og historiografi.

Med afsæt i disse ganske vist delvis overlappende stofområder – litteratur og (litteratur)historiografi – ser vi nærmere på, hvordan det kulturelle værdifællesskab mellem Færøerne og Danmark har udviklet sig fra et overvejende fokus på konfliktlinjer til et overvejende fokus på kraftlinjer mellem de to kulturer.

(Litteratur)historiografien

Ifølge Peter Burke, professor i kulturhistorie, er fælles værdier en undervurderet størrelse ikke blot i unionssammenhænge, men også i kulturhistorien som helhed. Det er også konflikter og brudflader, der har præget forskningen i færøsk-danske forhold, om end det i den store sammenhæng ikke er tale om voldsomme sager. Konflikterne og de divergerende holdninger til forskellige fælleshistoriske aspekter afspejler til gengæld også en underliggende samhørighed på trods af manglende ligeværdighed folkeretligt, politisk og økonomisk. Med selvstændiggørelsen af kulturfeltet er denne samhørighed for alvor kommet op til overfladen. I det følgende ser vi på nogle af disse (litteratur)historiografiske konflikter for derefter at påvise, hvordan de med tiden er blevet erstattet af en betydelig større gensidig forståelse landene imellem.

En væsentlig del af færøsk historie indeholder mange forskellige danske påvirkninger, som er blevet fortolket på forskellig vis. Historiefremstillingen om disse forhold har indimellem afsløret en nationalt splittet historiografi, hvor konflikterne på kollektiv vis har fordelt sig langs nationsgrænserne med færøske og danske synspunkter på hver sin side. Det er der for så vidt ikke noget mærkeligt i, i det historiefaget i nationens æra er startet som et middel til at styrke nationalfølelsen.

Historikere som professor Rasmus Glenthøj og professor David Cannadine nævner blandingen af strukturel amnesia/ornamentalisme og strukturel paranoia som grundlæggende aspekter i unionsforhold, hvor den store part glemmer for meget og udviser ligegyldighed, mens den lille part husker for meget og måske ligefrem føler krænkelssparathed. Peter Burke henviser i denne sammenhæng til det gamle epigram: ”Englændere husker aldrig. Irere glemmer aldrig.”¹ Dette er den kulturelle, koloniale version af det, den franske filosof Paul Ricoeur i *History, Memory, Forgetting* (2004) har kaldt *excessiv glemsel* og *excessiv erindring*. Der er mange eksempler på begge dele i den færøsk-danske kulturhistorie.

Hvordan opstår så det danske strukturelle hukommelsestab? Ifølge historikeren Uffe Østergaard ledte nederlaget i 1864 til en benægtelse af forskelle inden for de resterende dele af riget.² Dette er myten om den homogene danske nationalstat, som snarere har været en konglomeratstat. Danmark har

længe lidt under et postimperialt hukommelsestab og er vågnet sent op til sin fortid som kolonimagt. Færøerne kan imidlertid næppe kaldes en egentlig koloni, men snarere et biland (en mellemting mellem koloni og provins). Men landet er ikke desto mindre blevet ramt af dansk amnesia. Denne sene nationale opvågning fik forfatteren Klaus Rifbjerg til at fare i blækhuset i sin roman *Alea* (2003), som litteraten Hans Hauge i øvrigt har kaldt "en art postkolonial roman".³ Rifbjerg kalder her sit hjemland: "det ulidelige, gumpetunge, selvglade, provinsielle og imperialistiske Danmark."⁴

Vi finder også mange eksempler på amnesia i dansk (litteratur) historieskrivning. Danskskrivende færingers som William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen har befundet sig enten helt uden for eller i udkanten af dansk litteraturhistorie. Som både den waliske litteraturprofessor W. Glyn Jones og undertegnede har påpeget, er det som om danske litterater ikke rigtigt ved, hvad de skal gøre ved og sige om Heinesen og Jacobsen. Det skyldes utvivlsomt, at disse danskskrivende færingers bryder mønstret op i de kategorier, som har styret gængs dansk litteraturhistorieskrivning. Heinesen og Jacobsen havde f.eks. begge deres helt egen markante og sammensatte tilgang til lampedesigneren, arkitekten og samfundsrevseren Poul

Forfatterne William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen har været banebrydere for udviklingen frem mod en ny føderal ordning mellem Færøerne og Danmark, der ikke bygger på polaritet, men fælles kulturel identitet.

Henningsen og kulturradikalismen, men der er ingen artikel om deres holdning til Henningsen i litteraturprofessor Hans Hertels bog *Poul Henningsen dengang og nu. Lysmageren i nyt lys – en debatbog* (2012). Der er mange perspektiver og stemmer i bogen fra trindt om land, men det kulturelle Rigsfællesskab tæller ikke som dansk i denne sammenhæng. Dansk litteraturhistories grænser stopper i denne sammenhæng ved Skagen, om end Henningsens indflydelsessfære fortsætter videre ud i Nordatlanten. Foruden at været et klokkeklart eksempel på strukturel amnesia, er dette i grunden også en afvisning af Rigsfællesskabet som et kulturelt rigt rigsfællesskab.

Sejlivet nationalisme og postkoloniale offernarrativer

Færøsk (litteratur)historieskrivning har indtil for få årtier siden været præget af postkoloniale offernarrativer og konfrontatoriske fremstillinger af færøsk-danske forhold. Et af de bedste eksempler på dette er fra 1990'erne. Der er tale om den færøske gymnasielærer og samfundsforsker Zakarias Wang, som i flere af sine bøger og artikler går langt tilbage i historien – helt tilbage til den folkeretlige unionstraktat Bergen-unionen fra 1380 – for at påvise, at Færøerne uretmæssigt blev indlemmet ”stykvise i Danmarks rige”.⁵ Denne proces beskriver Wang som kolonialisme, som han mener Færøerne fortsat lider under senfølgerne af i kraft af, at landet endnu ikke er blevet til en suveræn stat. Det ligner mest af alt politiseret faglighed og et nordatlantisk offernarrativ, idet Wang taler om ”al den uretfærdighed”,⁶ som Færøerne har gennemgået ved retsstridigt at blive indlemmet i Danmarks rige. Et lignende historiesyn kendes fra den islandske historiker Jón Sigurðsson, som efter en række opgør i islandsk historieskrivning med nationalistisk, antikolonialistisk historieskrivning ikke nyder stor anerkendelse blandt de fleste islandske historikere.⁷ Wang har siden hen signaleret en mere forsonlig tilgang til færøsk-dansk historie.

Ifølge antropologen Jonathan Wylie har færøsk historieskrivning mest brugt historien til ”to ratify a progressive present”,⁸ dvs. spændt historien for en politisk vogn. Men det var netop omkring det tidspunkt, hvor Wylie skrev dette – i 1980'erne – at færøsk historieskrivning selvstændiggjorde sig som videnskabelig disciplin.

Nobelsagen og arkivsagen

De kendteste danskskrivende færinger William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen falder uden for i den primært sprogdrevne færøske nationsbygning. De blev derfor problematiske figurer både i færøsk og dansk sammenhæng. I et interview til *Ekstra Bladet* i 1984 udtalte Heinesen derfor, at han følte sig næsten som en forræder i sit eget land. Indstillingerne af Heinesen som færøsk nobelpriskandidat fra 1962 til ca. 1980⁹ og overdragelsen af Heinesens arkiver

til Det kgl. Bibliotek (KB) i 1981 er to begivenheder, som begge skabte et vældigt røre på kulturfronten med rystelser helt op i Statsministeriet. Set fra færøsk side blev begge sager opfattet som en undergravning af kampen for færøsk sprog og kultur. Paradoksalt nok mente et flertal fra færøsk side, at en færøsskrivende nobelkandidat burde indstilles i stedet for Heinesen, mens man modsat kæmpede hårdt for, at Heinesens efterladte papirer skulle opbevares på Færøerne. Arkivsagen kan fremhæves som et klokkeklart eksempel på en strukturel paranoia. Overdragelsen af arkiverne til KB blev på Færøerne opfattet som dansk kulturimperialisme, på trods af, at det var Heinesen selv, der vedvarende insisterede på, at hans efterladte papirer skulle opbevares på KB!¹¹

Heinesen og Jacobsen har indtil for få årtier siden også fået en stedmoderlig behandling i færøske skoler og i den sparsomme færøske litteraturhistorieskrivning. Det hænger sammen med den manglende forståelse for kultur- og værdifællesskabet mellem Færøerne og Danmark. Den samme historie går igen i det irske. Jonathan Moynahan retter hård kritik mod professor Edward Said's tilgang til kulturkontakterne mellem Irland og England.¹² Moynahan hævder, at Said skriver for separatistisk og kategorisk og uretmæssigt ikke anerkender det rige kulturfællesskab mellem Irland og England. I sådanne tilfælde er der brug for at balancere postkolonialismen med forestillinger om et kultur- og værdifællesskab, der stikker dybere end politik og samfund. Men Heinesen og Jacobsen har herefter fået deres retsmæssige plads som tvillingetårnene i færøsk litteratur.

Som danskskrivende færøske forfattere har både Heinesen og Jacobsen naturligvis haft en særlig forbindelse til dansk kultur. Men ser man nærmere efter i den færøsskrevne færøske litteratur er det ikke svært også dér at finde eksempler, der bekræfter forestillingen om et kultur- og værdifællesskab mellem Færøerne og Danmark.

Konkluderende kan siges at i de senere årtier har både færøsk og dansk (litteratur)historieskrivning distanceret sig fra nationalistisk historieskrivning og nationalisme. Det har brudt det polariserede mønster mellem strukturel amnesia og strukturel paranoia, som er blevet afløst af en fælles færøsk-dansk historiografi, hvor enigheder og uenigheder er forbundet med en videnskabelig omgang med og fortolkninger af kilder og hvor ens holdninger ikke er determineret af, om man er færøsk eller dansk. Det samme kan siges med følgende udsagn af J.H. Elliot': "Et splittet imperium retfærdiggør ikke en splittet historiografi." Færøsk-dansk (litteratur)historiografi har med andre ord hævet sig over politiske, interessebetingede fortolkninger af historien. Selvstændiggørelsen af historieskrivningen er samtidig et udtryk for ligeværdighed og en anerkendelse af et værdifuldt kulturelt fællesskab landene mellem.

Færøsk litteratur på dansk

Den helt store moderne fortælling om det kulturelle Rigsfællesskab mellem Færøerne og Danmark er også den helt store fortælling om moderne færøsk kultur. Denne historie er skrevet af William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen. Den fortæller, at det kulturelt set var gennem hybriditet og ved at gennembryde nationalmuren, at en perspektivrig kulturel selvstændighed kunne opnås. Det var deres skæbne som danskskrivende, at de kom i skyggen i nationens kamp for sproget. I dag befinder den færøsk skrevne litteratur sig i deres skygge. Det er ikke blot, fordi de er blevet kulturikoner med restauranter og kunsthaller opkaldt efter sig, men primært fordi de har lagt vejnettet ud for hele den moderne færøske kultur. Deres indflydelse er nærmest blevet konceptualiseret i færøsk selvopfattelse som en moderne kulturrig nation. Specifikt i forhold til Rigsfællesskabet kan deres livsværk anses som en kunstnerisk version af den dansk-færøske borgerskabskultur i Tórshavn midt i en kamp for det færøske. Heinesen og Jacobsens beskriver de sidste rester af denne kultur, men ender med at skabe et nyt antropologilignende færøsk kulturparadigme, som passer til det moderne Færøerne bestående af en fortrolig distance til det færøske stof og en brodering af blikket indefra og blikket udefra.

Heinesens og Jacobsens betydning for færøsk kunst og kultur kan næppe overvurderes. De har gjort Færøerne til et hermeneutisk tungt område. De har tilført Færøerne moderne ånd og verdenslitterær eksistens. Med deres romancer – *Barbara* (Jacobsen, 1939) og *De fortabte Spillemande* (Heinesen, 1950) – har de sørget for, at Færøerne blev en fuldt ud suveræn litterær nation. Før dem var Færøerne ikke for alvor blevet løftet ind i moderne europæisk ånd og var mest blevet fremstillet udefra i topografier og rejseskildringer med fokus på materielle og kulturgeografiske forhold, kristendom, folkeliv, folkeminder etc. Med dem blev moderne færøsk kultur desuden et selvstændigt felt ved siden af politik, religion og videnskab. Den centrale position, de har fået i det færøske i dag, hænger sammen med, at deres forstørrende perspektiver netop var det færøsk kultur havde brug for. Små nationer og især meget små nationer tiltrækkes som fluer til honning af storhed i alle formater, som Julian Moynahan skriver i sin bog *Anglo-Irish: The Literary Imagination in a Hyphenated Culture*. Heinesens og Jacobsens brud gennem nationalmuren etablerede en særlig forstørrende kulturgeografisk kontakt mellem det ikke-metropole Færøerne og metropolen København. På samme måde som Henrik Ibsen og andre norske forfattere understreger Københavns enorme betydning for udviklingen af norsk åndsliv, sender Heinesen i sine breve hilsner til "eventyrbyen København". Men Heinesen og Jacobsen blev også selv så tilpas store, at København ikke altid kunne rumme deres format. Det var mere Københavnsstrup end metropolen København, der skinnede igennem i professor Peter Madsens pristale, da Heinesen modtog Sonningprisen i 1985. Talen

blev efterfølgende også kritiseret i pressen af kontorchef og nordisten Steen A. Cold og er en variation over strukturel amnesia.¹³

Heinesens og Jacobsens dobbeltperspektiver har ført til en ny identitetsforvaltning indadtil og stærk branding udadtil i forhold til den færøske nations selvforståelse. Denne påvirkning ser vi ikke blot i kunsten, men også i turismens selveksotiserende promoveringer af Færøerne. Deres mål var fra starten, som Heinesen skriver i et brev til Jacobsen, at skabe en 'færøsk renæssance', og de var sig selv fuldt bevidste om, at den var et alternativ til både kulturel færøsk separatisme og til dansk ornamentalisme og eksotiseringer. Deres tredje vej var en lokal kosmopolitisme med frugtbare globale interaktioner. De har profileret færøsk litterær kultur ved en kulturelt intelligent tilgang til det færøske stof. Det har de gjort ved at udnytte åbenheden og andetheden i deres hybride position og ved konsekvent at arbejde imod lukkede kategorier.

Den syvende søjle

Det er tiltrængt med en anden fortælling om Rigsfællesskabet, som trækker på fælles kulturværdier. Det indebærer som udgangspunkt, at det dominerende politiske felt og dets ofte sete totalambition om at lægge alle andre perspektiver under sig, inddæmmes. Dette er væsentligt for at andre felter herunder moderne kultur kan få ørenlyd og blive set i egen ret, som noget grundlæggende andet end det politiske felt, om end der naturligvis altid er overlapninger mellem felter som kultur, videnskab, religion og politik. Den politiske fortælling om dette fællesskab har i høj grad været låst fast i polariserede opfattelser mellem strukturel dansk amnesia og strukturel færøsk paranoia, som har fået selv små sager til at blusse op og i større eller mindre grad ryste fundamentet under Rigsfællesskabet.

Artiklen har præsenteret moderne færøsk kultur dels som en udvikling fra nationsbyggende (litteratur)historieskrivning til professionel (litteratur)-historieskrivning dels som et gennembrud for et moderne åndsliv med litteraturen som drivkraft. Det er sket inden for de senere årtier og med William Heinesen og Jørgen-Frantz Jacobsen som banebrydere. Med gennembruddet for en moderne kultur i bred forstand er der opstået et felt, der hverken kunne underordnes religion, kulturnationalisme eller samfunds narrativer som politik, jura og samfundsøkonomi.

Situationen er i dag i en vis forstand vendt på hovedet. Politik, jura og samfundsøkonomi befinder sig nu i kølvandet af det europæiske og verdenslitterære gennembrud, som Heinesen og Jacobsen fik for ca. 80 år siden. Den litterære selvstændighed som de opnåede ude i rum sø, og som har været lokomotiv for moderne færøsk kultur, er først nu blevet aktuel for færøsk politik i forhold til EU. Suverænitetskampen går nemlig nye veje i dag ved at relatere selvstændighedskampen til EU som et svar på, at det dansk-færøske forhold er blevet internationaliseret og europæiseret som Rebecca Adler-Nissen udtrykker det.¹⁴

Moderne kultur har udviklet sig til den syvende søjle i færøsk kultur ved siden af kristendom, lokalhistorie, videnskab, politik, jura og samfundsøkonomi. Det er naturligvis en udvikling, der er forbundet med stærke samfunds kræfter som (kultur)kapitalisme, digitalisering, globalisering og individualisering, men indholdet i denne fortælling er essentielt en videreudvikling af arven fra Heinesen og Jacobsen. De har bidraget afgørende til, at moderne kultur er blevet til en bærende samfundsfortælling i egen ret, et referencenarrativ og orienteringspunkt i bred folkelig forstand. Moderne færøsk kultur har udviklet sig til et helt selvstændigt felt, fordi den har udviklet sin helt egen kapital: økonomisk, kulturelt og opmærksomhedsmæssigt. Med sine mange stærke præstationer og individorientering er moderne færøsk kultur tilmed blevet til en ny spiller i selvstændighedsprocessen, som ikke længere kun er et kollektivt, politisk, socioøkonomisk og juridisk anliggende, men også noget, der vedrører det kulturelle Rigsfællesskab.

Noter

- 1 Peter Burke, 2018: *Social Memory and Social Amnesia*. Lecture at Ben-Gurion University.
- 2 Uffe Østergaard 2012: "Færøerne i det danske Rigsfællesskab – nation uden stat eller med?" *Udenrigspolitisk* 1/2008.
- 3 Hans Hauge 2004: "Det grønlandske spøgelse." *Spring*, 237-255.
- 4 Samme sted.
- 5 Zakarias Wang, 1993: *Bergen-Unionen og EF-Unionen*. Stiðin.
- 6 Wang, 1993.
- 7 Auður Hauksdóttir, Guðmundur Jónsson og Erik Skyum-Nielsen (red.), 2015: "Indledning." *Gullfoss. Mødet mellem dansk og islandsk kultur i 1900-tallet*. Vandkunsten, 2015.
- 8 Jonathan Wylie, 1987: *The Faroe Islands. Interpretations of History*. The University Press of Kentucky.
- 9 Bergur Rønne Moberg, 2024: "Ultraminor Nation and Literature: William Heinesen as a Nobel Prize Candidate from the Faroe Islands." *Mapping Minor/Small and World Literatures*. Chinese-American anthology. Yanli He & Nicholas Burns (red.). Lexington Books, 77-101. Moberg, 2014.
- 11 Bergur Rønne Moberg 2016: "Personen, nationen og riget. Den dansk-færøske kontrovers om William Heinesens overdragelse af sine papirer til København." *Nordica* 33, 255-293.
- 12 Julian Moynahan 2017: *Anglo-Irish. The Literary Imagination in a Hyphenated Culture*. Princeton University Press.
- 13 Steen A. Cold 1985: "Uden for det hele". *Weekendavisen* 17. maj.
- 14 Rebecca Adler-Nissen, 2014: "The Faroe Islands: Independence dreams, globalist separatism and the Europeanization of postcolonial home rule." *Cooperation and Conflict*. Vol. 49 (1), 55-79.